

7 дәріс. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің функциялары

1. Ұлттық банк – соңғы инстанциядағы несиелер беруші
2. Валюталық реттеу және валюталық бақылау
3. Шетел валютасындағы активтермен және бағалы металдармен операциялар
4. Алтын-валюта резервтерін басқару

1. Ұлттық банк – соңғы инстанциядағы несиелер беруші

Соңғы инстанциядағы несиелер – бұл қысқа мерзімді өтімділік тапшылығын сезінген банктерге Қазақстан Ұлттық Банк тарапынан берілетін несиелері.

Қазақстан Ұлттық Банкі келесі жағдайларда ғана соңғы сатыдағы кредитор ретінде әрекет етеді:

- қарыз алушы – оның салымшылары мен кредиторларының мүдделеріне қатер төндіретін және (немесе) қаржы жүйесінің тұрақтылығына қатер төндіретін тұрақсыз қаржылық жағдайы бар банктерге жатқызылмаған Қазақстан Республикасының резидент банкі; немесе дәрменсіз банктер санаты;
- несиелер тізбесін және оларға белгіленген жеңілдіктерді Қазақстан Ұлттық Банкі айқындайтын активтермен қамтамасыз етілген.

Кепілге берілген активтің құны дисконтты ескере отырып, ол бойынша сыйақыны ескере отырып, несиелер сомасын толығымен жабуы тиіс;

- несиелер Ұлттық валютада беріледі;
- кредит бойынша сыйақы мөлшерлемесі Қазақстан Ұлттық Банкі белгілеген қосымша сыйақыны ескере отырып, Ұлттық Банктің базалық ставкасынан төмен емес деңгейде белгіленеді;

- қарыз үш реттен аспайтын мерзімге ұзарту мүмкіндігімен күнтізбелік он төрт күннен тоқсан күнге дейінгі мерзімге беріледі. Барлық ұзартуларды ескере отырып, қарызды пайдаланудың жалпы мерзімі бір жылдан аспауға тиіс. Соңғы сатыдағы қарызды ұзарту осы бапта көрсетілген шарттармен жүзеге асырылады.

Қазақстан Ұлттық Банкі соңғы сатыдағы жүйелік маңызы бар инфрақұрылымдық қаржы ұйымдарына несиелерді беруге құқылы.

Банк соңғы сатыдағы қарыз бойынша міндеттемелерді орындамаған (тиісінше орындамаған) жағдайда Қазақстан Ұлттық Банкінің талаптарын қанағаттандыру Қазақстан Ұлттық Банкінің өз меншігіне кепілге қойылған активтерді айналдыруы және оларды Қазақстан Ұлттық Банкінің талаптарын реттеу, бақылау және реттеу жөніндегі уәкілетті органмен келісу бойынша Қазақстан Ұлттық Банкі айқындаған үшінші тұлғаға қанағаттандыру мақсатында банктің өткізуі арқылы соттан тыс тәртіппен жүргізіледі. Қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын қадағалау. Соңғы сатыдағы қарыз шарты бойынша қамтамасыз ету болып табылатын активтерге құқықты (талапты) беру талап етпейді:

- банк акционерлерінің, борышкерлерінің, сондай-ақ басқа да мүдделі

тұлғалардың (соның ішінде кепіл берушілердің, кепілгерлердің, кепілгерлердің) келісімі. Бұл ретте жаңа кредитордың жеке басы борышкер үшін елеулі маңызы жоқ деп танылады;

- банктің банк борышкерлерімен, сондай-ақ басқа да тұлғалармен (соның ішінде кепіл берушілермен, кепілгерлермен, кепілгерлермен) жасасқан шарттарға шартқа жаңа тарапты көрсету бөлігінде өзгерістер енгізу.

Соңғы сатыдағы қарыздарды беру және өтеу, сондай-ақ соңғы сатыдағы қарыз шарты бойынша қамтамасыз ету болып табылатын активтерге өндіріп алу тәртібін, шарттарын Қазақстан Ұлттық Банкі Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі уәкілетті органмен бірлесіп айқындайды.

2. Валюталық реттеу және валюталық бақылау

Қазақстан Ұлттық Банкі валюталық реттеу және валюталық бақылау органы ретінде:

- Қазақстан Республикасында валюталық құндылықтардың айналыс тәртібін айқындайды;

- Қазақстан Республикасының ішкі валюта нарығында шетел валютасын сатып алу және сату тәртібін қоса алғанда, Қазақстан Республикасында валюталық операцияларды жүзеге асыру тәртібін айқындайды;

- тек қана айырбастау пункттері арқылы қолма-қол шетел валютасымен айырбастау операцияларын жүзеге асыру жөніндегі қызметке қойылатын біліктілік талаптарын белгілейді;

- қызметті тек қана айырбастау пункттері арқылы жүзеге асыратын заңды тұлғаларды лицензиялау тәртібін айқындайды және осындай заңды тұлғаларға қолма-қол шетел валютасымен айырбастау операцияларына лицензиялар және (немесе) лицензияға қосымшалар береді;

- айырбастау пункттерін ашу және сатып алу бағамдарының ұлттық валютаға қолма-қол шетел валютасын сату бағамдарынан ауытқу шегін белгілеу тәртібін қоса алғанда, қолма-қол шетел валютасымен айырбастау операцияларын жүзеге асыру тәртібін айқындайды;

- валюталық операцияларды мониторингілеу және капитал қозғалысы бойынша валюталық шарттарды есептік тіркеу тәртібін, жүргізілген валюталық операциялар туралы және шетелдік банктердегі Қазақстан Республикасы резиденттерінің шоттары туралы хабарламаны қоса алғанда, Шетел банктеріндегі валюталық операциялар мен Қазақстан Республикасы резиденттерінің шоттары бойынша ақпарат беру және валюталық операцияларды мониторингтеу мақсаттары үшін ақпарат беру тәртібін айқындайды;

- Қазақстан Республикасы резиденттерінің репатриациялау талаптарын орындауын қамтамасыз ету мақсатында Экспорттық-импорттық валюталық

бақылауды жүзеге асыру тәртібін айқындайды;

- арнайы валюталық режим шеңберінде валюталық операцияларды жүргізуге арнайы рұқсаттар береді;

- Қазақстан Республикасының резиденттері мен Қазақстан Республикасының резидент нестерінің Қазақстан Республикасында орындауы үшін міндетті валюталық операциялар бойынша есепке алу мен есептіліктің тәртібі мен нысандарын, сондай-ақ валюталық бақылау агенттерінің есептілікті ұсыну тәртібі мен мерзімдерін өз құзыретіне сәйкес мемлекеттік органдармен келісу бойынша айқындайды;

- уәкілетті банктердің, Қазақстан Республикасының резидент емес банктерінің филиалдарының және өзге де тұлғалардың Қазақстан Республикасының валюталық заңнамасын бұзу фактілері анықталған жағдайларда Қазақстан Республикасының валюталық заңнамасына сәйкес шектеулі ықпал ету шараларын, қадағалау ден қою шараларын және санкцияларды қолданады.

3. Шетел валютасындағы активтермен және бағалы металдармен операциялар

Қазақстан Ұлттық Банкі шетел валютасындағы және бағалы металдардағы активтермен мынадай операцияларды жүргізеді:

- шетел валютасын сатып алады және сатады;

- Қазақстан Республикасының Үкіметі шетел валютасында, шет мемлекеттердің үкіметтері немесе халықаралық қаржы ұйымдары шығарған және кепілдік берген бағалы қағаздармен операциялар жүргізеді;

- Қазақстан Республикасының банктерінде, шетелдік орталық банктерде, шетелдік банктерде және олар тіркелген мемлекеттердің заңнамасы бойынша тиісті құқығы бар басқа да қаржы институттарында, сондай-ақ халықаралық қаржы ұйымдарында шоттар ашады;

- шоттар ашады және жүргізеді, Шетелдік орталық банктің, шетелдік банктердің және олар тіркелген мемлекеттердің заңнамасы бойынша тиісті құқығы бар басқа да қаржы институттарының, шетелдік үкіметтер мен олардың агенттерінің, сондай-ақ халықаралық қаржы ұйымдарының өкілі немесе корреспонденті ретінде әрекет етеді;

- тазартылған алтынды, басқа да бағалы металдарды қабылдауды және сақтауды жүзеге асырады;

- ішкі және сыртқы нарықтарда тазартылған алтынды және басқа да бағалы металдарды сатып алу, сату, сақтауға орналастыру және депозитке салу, оның ішінде мемлекеттің басым құқығын іске асыру шеңберінде тазартылған алтынды сатып алу жөніндегі операцияларды жүргізеді;

- Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен шетел валютасындағы активтер мен бағалы металдарды Қазақстан Республикасына

әкеледі, сондай-ақ оларды шетелдік банктердегі және мамандандырылған қаржы ұйымдарындағы өз шоттарында орналастыру үшін шетелге әкетеді;

- талаптарын Қазақстан Ұлттық Банкінің Басқармасы айқындайтын бағалы қағаздармен операциялар жүргізеді;

- ең төменгі деңгейін Қазақстан Ұлттық Банкінің Басқармасы айқындайтын кредиттік рейтингі бар қарсы әріптестермен ақша нарығының құралдарымен операцияларды жүзеге асырады;

- Қазақстан Ұлттық Банкінің нормативтік құқықтық актілеріне сәйкес туынды қаржы құралдарымен операцияларды жүзеге асырады;

- клиенттердің металл шоттарын ашады және жүргізеді;

- Қазақстан Ұлттық Банкі Басқармасының шешімі бойынша басқа да операцияларды жүзеге асырады.

Қазақстан Ұлттық Банкі валюталық операциялардың кез келген түрін шектеусіз жүзеге асырады.

Мақсатқа қол жеткізу және міндеттерді орындау үшін Қазақстан Ұлттық Банкі активтерді инвестициялау тәуекелін ескере отырып және оларды басқарудың негізгі қағидаттарына сәйкес ұзақ мерзімді перспективада олардың сақталуын, өтімділігі мен кірістілігін қамтамасыз ете отырып, шетел валютасындағы және бағалы металдардағы активтерді басқару жөніндегі қызметті жүзеге асырады.

4. Алтын-валюта резервтерін басқару

Қазақстан Ұлттық Банкінің алтын-валюта резервтері (бұдан әрі-алтын-валюта резервтері) Қазақстан Ұлттық Банкінің халықаралық капитал нарықтарында жоғары өтімділікке ие активтерінен қазақстандық теңгенің ішкі және сыртқы орнықтылығын қамтамасыз ету мақсатында қалыптастырылады және мыналарды қамтиды:

- құймалардағы тазартылған алтын және металл шоттардағы алтын;

- Халықаралық валюта қорындағы резервтік позиция және Халықаралық валюта қорының Арнайы қарыз алу құқығындағы активтер;

- қолма-қол ақшаны, шетелдік банктерде орналастырылған депозиттерді және эмитенттері шетелдік үкіметтер немесе халықаралық қаржы ұйымдары болып табылатын бағалы қағаздарды қоса алғанда, еркін айырбасталатын шетел валютасындағы активтер;

- еркін айырбасталатын шетел валюталарында номиналданған, өтімділігі және шектеусіз пайдалану мүмкіндігі бар басқа да сыртқы активтер.

Қазақстан Ұлттық Банкі ұлттық валютаның тұрақтылығы мен айырбасталуын қамтамасыз ету, Қазақстан Республикасының міндеттемелері бойынша төлемдерді жүзеге асыру үшін қажетті деңгейде алтын-валюта резервтерін қолдауды қамтамасыз етеді.

Қазақстан Ұлттық Банкі Басқармасының шешімінде көзделген жағдайларды қоспағанда, Қазақстан Республикасының резиденттері мен

резидент .стеріне кредиттер (қарыздар, несиелер) беру нысанында алтын-валюта резервтерін пайдалануға және кепілдіктер немесе басқа да міндеттемелер беруге жол берілмейді.

Алтын-валюта резервтерінің құрылымын ұлғайту мен өзгертуді Қазақстан Ұлттық Банкі мынадай жолдармен жүргізеді:

- қазақстандық теңгеге және шетел валютасына тазартылған алтын сатып алу;

- Қазақстан Республикасының резиденттері мен резидент монстерінен, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Үкіметінен қазақстандық теңгеге (естелік және кәдесый монеталарын қоса алғанда) және шетел валютасына еркін айырбасталатын шетел валютасындағы активтерді сатып алу;

- еркін айырбасталатын шетел валютасындағы комиссиялық және басқа да сыйақылардың шетел валютасымен депозиттік, салымдық, дилингтік операциялардан және шетел валютасымен номинирленген бағалы қағаздармен операциялардан, сондай-ақ оларға шетел валютасымен берілетін кредиттерден түсетін түсімдері;

- Қазақстан Ұлттық Банкінің тазартылған алтынмен номинацияланған Қазақстан Ұлттық Банкінің бағалы қағаздарымен жасалатын операциялардан түсетін түсімдерді қоса алғанда, алтынмен және еркін айырбасталатын шетел валютасымен түсімдер;

- Қазақстан Ұлттық Банкінің шетел валютасындағы эмиссиялық бағалы қағаздарды шығаруынан еркін айырбасталатын шетел валютасындағы түсімдер;

- шетел валютасындағы және бағалы металдардағы активтерді басқарудың негізгі қағидаттарына сәйкес шетел валютасындағы және бағалы металдардағы активтерді алтын валюталық резервтерге аудару;

- Қазақстан Ұлттық Банкі халықаралық қаржы ұйымдарынан, шет мемлекеттердің орталық банктерінен және басқа да кредиторлардан алған кредиттерден түсетін түсімдер;

- осы Заңға және Қазақстан Ұлттық Банкі туралы Ережеге сәйкес Қазақстан Ұлттық Банкі көрсететін қызметтерден еркін айырбасталатын шетел валютасындағы түсімдер.

Алтын-валюта резервтерінің құрылымын азайтуды және өзгертуді Қазақстан Ұлттық Банкі мынадай жолдармен жүргізеді:

- валюта бағамы саясатын қоса алғанда, ақша-кредит саясатын жүргізу және ішкі валюта нарығында шетел валютасына сұраныс пен ұсыныстың теңгерімсіздігін тегістеу мақсатында еркін айырбасталатын валютаны сату;

- Қазақстан Республикасының сыртқы борышын өтеу және оған қызмет көрсету, Қазақстан Республикасы Үкіметінің және Қазақстан Ұлттық Банкінің міндеттемелерін, Қазақстан Ұлттық Банкінің халықаралық міндеттемелерін қоса алғанда, Қазақстан Республикасының халықаралық міндеттемелерін орындау, Қазақстан Ұлттық Банкінің бюджеті және бюджеті (шығыстар сметасы) қаражаты есебінен;

- өнімнің (жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің) импортына, шетелдегі дипломатиялық және өзге де өкілдіктердің мазмұнына ақы төлеу, іссапар және өкілдік шығыстарға ақы төлеу;

- басқа шетел валютасын сатып алу үшін еркін айырбасталатын шетел валютасындағы активтерді сату;

- Қазақстан Ұлттық Банкінің эмиссиялық бағалы қағаздарын өтеу;

- Қазақстан Ұлттық Банкі алған кредиттер бойынша негізгі соманы және сыйақыны қайтару, сондай-ақ комиссиялық және басқа да ілеспе шығыстарды төлеу;

- шетел валютасындағы және бағалы металдардағы активтерді басқарудың негізгі қағидаттарына сәйкес шетел валютасындағы және бағалы металдардағы басқа активтерге алтын-валюта резервтерін аудару;

- Қазақстан теңгесі мен шетел валютасы үшін тазартылған алтынды сату;

- активтерді шетел валютасында және бағалы металдарда басқаруға және сақтауға байланысты шығыстарды төлеу;

- шығынды алтын-валюта резервтерін есептен шығару.

Алтын-валюта резервтерінің ұлғаюы немесе азаюы алтын-валюта резервтеріне кіретін активтердің нарықтық құнының және Қазақстан Ұлттық Банкінде ашылған еркін айырбасталатын валютадағы банк шоттарының резидент-иелерінің операцияларының өзгеруі нәтижесінде де орын алады.